

Εκπαιδευτικές Αναζητήσεις

ΕΘΕΛΟΝΤΙΚΗ

Τεύχος 7^ο
Νοέμβριος 2004

ΑΙΜΟΔΟΣΙΑ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ

Στη Μνήμη Μαθητών και

Καθηγητών που χάθηκαν άδικα

24 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2004

1^ο Λύκειο Αλεξανδρούπολης

Συμμετέχουμε για τη δημιουργία Τράπεζας Αίματος Καθηγητών,
με ευαισθησία και συναδελφική αλληλεγγύη.

Έκδοση της Α' Ε.Λ.Μ.Ε. Ν. ΕΒΡΟΥ

Θανάσης Β. Κούγκουλος

Χρηστικές σημειώσεις για τη διδασκαλία του Κ.Π. Καβάφη στην Α' Λυκείου

ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1. Ο ποιητής κυκλοφορούσε τα ποιήματά του σε μικρά φυλλάδια και όχι σε κανονικές εκδόσεις.
2. Το σύνολο των ποιημάτων του αποτελείται από 154 Αναγνωρισμένα – δηλ. δημοσιευμένα από τον ίδιο, 24 Αποκηρυγμένα και 75 Ανέκδοτα (μόλις 253 δηλαδή ποιήματα).
3. Κρίσιμη περίοδος διαμόρφωσης του Καβάφη είναι το διάστημα 1896-1904.
4. Ο Καβάφης ξεκινάει από τον ρομαντισμό, φτάνει στον συμβολισμό και τελικά γράφει την δική του προσωπική ποίηση.
5. Ο ίδιος ο ποιητής διέκρινε τα ποιήματά του σε τρεις κατηγορίες: φιλοσοφικά, ιστορικά και ηδονικά ή αισθητικά. Προφανώς ένα ποίημα μπορεί να ανήκει σε περισσότερες από μία κατηγορίες ή και σε όλες μαζί.
6. Αισθητικά και εκφραστικά η ποίηση του Καβάφη αποτελεί μεταίχμιο ανάμεσα στην παραδοσιακή και τη νεότερη ελληνική ποίηση.
7. Παρά τις αρχικές αρνητικές θέσεις της κριτικής, από τα μέσα του 20ου αιώνα η ποίησή του Καβάφη κέρδισε την απόλυτη καθολική αποδοχή. Σήμερα συμπεριλαμβάνεται στους ποιητές παγκόσμιας εμβέλειας και ακτινοβολίας.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ ΚΑΒΑΦΗ

1. Λιτά εκφραστικά μέσα. Τα ρήματα έχουν καταλυτικό ρόλο.
2. Πεζολογικός τόνος. Σε αρκετές περιπτώσεις ο ποιητής χρησιμοποιεί ύφος που απομακρύνεται από τον παραδοσιακό ποιητικό τόνο και πλησιάζει στο πεζό. Χρησιμοποιεί «αντιποιητικά» στοιχεία για να πετύχει ρεαλιστική διατύπωση.
3. Παρά τα λυρικά στοιχεία, η ποίησή του είναι ποίηση ιδεών που προκαλεί διανοητικά συναισθήματα.
4. Συμβολική χρήση της ιστορίας και της μυθολογίας. Ο Καβάφης εκμεταλλεύεται πραγματικά ιστορικά περιστατικά και πρόσωπα από την ελληνιστική, τη ρωμαϊκή και τη βυζαντινή περίοδο. Επίσης ιστορικά στοιχεία της εποχής του και μύθους. Πολλές φορές τα ιστορικά πρόσωπα αποτελούν προσωπεία του ποιητή, δηλ. ένα κατασκευασμένο σύμβολο του εαυτού του ή των απόψεών του.
5. Χώρος των ιστορικών του ποιημάτων είναι κατά βάση οι απομακρυσμένες αποικίες του ελληνισμού και κυρίως η Αλεξάνδρεια. Όλοι οι χώροι συμβολίζουν την Αλεξάνδρεια του καιρού του με τον παρακμασμένο ελληνισμό.
6. Ιδιαίτερη σημασία έχει στην ποίησή του η απόκρυψη, το υπονοούμενο, η πλάγια έκφραση.
7. Μυθοποίηση της γενέτειράς του Αλεξάνδρειας.
8. Έντονο δραματικό κλίμα με διάθεση επιστροφής ή αναπόλησης.
9. Τάση διδακτισμού, ο ποιητής «μιλά» σαν να θέλει να συμβουλευσει – παραινέσει κάποιον, δίνει διδακτικό τόνο στα ποιήματά του.
10. Ιδιαίτερη αναφορά στα ποιήματά του παρατηρείται στην ίδια την ποίηση και τους ποιητές, πρόκειται για «ποιήματα ποιητικής».
11. Η αξιοπρέπεια, το χρέος, ο νικημένος άνθρωπος και η ματαιότητα των ανθρώπινων μεγαλείων αποτελούν βασικά μοτίβα της ποίησής του.

12. Έντονη ειρωνική και αυτοειρωνική διάθεση σε συνδυασμό με την τραγικότητα.
13. Η γλώσσα του Καβάφη είναι εντελώς ιδιότυπη. Δεν είναι ούτε δημοτική ούτε καθαρεύουσα. Είναι μικτή, δημοτική με εκτροπές προς την καθαρεύουσα και στοιχεία της γλώσσας που μιλούσε η ελληνική παροικία της Αλεξάνδρειας.
14. Μέτρο της ποίησής του είναι το ιαμβικό (πιο κοντά στον πεζό λόγο), αρκετά χαλαρό όμως. Ο στίχος ελεύθερος με άνισο αριθμό συλλαβών και σε κάποιες περιπτώσεις εμφανίζεται ομοιοκαταληξία.
15. Σημαντικό ζήτημα της ποίησης του Καβάφη είναι η στίξη. Καθετί είναι μελετημένο και προσεγμένο (παύλες, περίοδοι, παύσεις κλπ).

Απολείπειν ο Θεός Αντώνιον

- Γράφηκε τον Νοέμβριο του 1910. Δημοσιεύτηκε τον Απρίλιο του 1911 στο περιοδικό *Γράμματα*. Τον Ιούνιο του 1907 ο Καβάφης είχε γράψει ένα ιστοριογενές ποίημα, εν μέρει εμπνευσμένο από τον Σαίξπηρ, με τίτλο *Το Τέλος του Αντωνίου*, που έμεινε ανέκδοτο έως το 1968.
- **Το ιστορικό πρόσωπο:** Αντώνιος Μάρκος της Τριανδρίας (Οκταβιανός-Αντώνιος-Λέπιδος). Ο Αντώνιος υπήρξε εξαιρετικός Ρωμαίος στρατιωτικός. Το 49 π.Χ. υποστήριξε τον Ιούλιο Καίσαρα σε μια διαμάχη με τον Πομπηίο και μετά την επικράτηση του Καίσαρα έγινε διοικητής του ιππικού. Μετά τη δολοφονία του Ιουλίου Καίσαρα ο Αντώνιος προσπάθησε να επιβληθεί στο νεαρό Οκταβιανό που ήταν θετός γιος του Καίσαρα. Ο Οκταβιανός πέτυχε (με τη βοήθεια του Κικέρωνα) να κηρυχθεί ο Αντώνιος εχθρός της πατρίδας. Τελικά, μετά από μάχες και αφού συμμάχησε ο Αντώνιος με το Λέπιδο, σχηματίστηκε η γνωστή Τριανδρία, μοιράζοντας την αυτοκρατορία. Ακολούθησε η περίφημη γνωριμία του Αντωνίου με την Κλεοπάτρα και η μεταστροφή του σε Ασιάτη ηγεμόνα μ' όλα τα σύμβολα και τις συνήθειες που μισούσαν οι Ρωμαίοι. Στο μεταξύ, ενώ ο Μάρκος Αντώνιος και η Κλεοπάτρα ζούσαν σαν «Θεοί» στην Αίγυπτο, ο Οκταβιανός συγκέντρωνε στρατό για την οριστική συντριβή του Αντωνίου. Η καθοριστική ναυμαχία έγινε στο Άκτιο (31 π.Χ.) όπου ο στόλος του Μάρκου Αντωνίου και της Κλεοπάτρας υπέστη πανωλεθρία. Ο Αντώνιος και η Κλεοπάτρα αυτοκτόνησαν.
- Ιστορική πηγή του Καβάφη είναι ο **Πλούταρχος, Βίος Αντωνίου 75**. Ο τίτλος του ποιήματος αποτελεί αυτούσια φράση από το πρωτότυπο κείμενο του Πλουτάρχου.
- **Ελεύθερη απόδοση** του σχετικού αποσπάσματος: «Λέγεται ότι αυτή τη νύχτα, περίπου στο μεσονύχτι, και καθώς η πόλη είχε βυθιστεί στην ησυχία και στη κατήφεια από φόβο και προσδοκία για το μέλλον, ξαφνικά ακούστηκαν μερικές φωνές μελωδικές και κάθε είδους όργανα και βοή όχλου με αλαλαγμούς και ηδηήματα σατυρικά, σαν κάποιος θίασος με θόρυβο να έφευγε και ότι ορμούσε μέσα από την πόλη έξω προς την πύλη, που ήταν στραμμένη στους εχθρούς, και ότι ο θόρυβος ήταν μεγάλος και βγήκε από αυτήν (την πύλη). Οι σκεπτόμενοι θεώρησαν αυτό σημάδι, ότι εγκαταλείπει τον Αντώνιο ο Θεός (δηλ. ο Διόνυσος) [*απολείπειν ο Θεός Αντώνιον*] με τον οποίο πάντοτε ταυτιζόταν και διατηρούσε αγαστές σχέσεις».
- Στο *Αντώνιος και Κλεοπάτρα* του **Shakespeare** (Πράξη Δ', Σκηνή 3^η) ο Θεός που εγκαταλείπει τον Αντώνιο είναι ο *Ηρακλής*.
- **Σχετικά με τον Αντώνιο ποιήματα του Καβάφη:**

Το Τέλος του Αντωνίου (1907)

Αλλά σαν άκουσε που εκλαίγαν η γυναίκες
και για το χάλι του που τον θρηνούσαν,
με ανατολίτικες χειρονομίες η κερά,
κ' η δούλες με τα ελληνικά τα βαρβαρίζοντα,
η υπερηφάνεια μες στην ψυχή του
σηκώθηκεν, αηδίασε το ιταλικό του αίμα,
και τον εφάνηκαν ξένα κι αδιάφορα
αυτά που ως τότε λάτρευε τυφλά -
όλ' η παράφορη Αλεξανδρινή ζωή του -
κ' είπε «Να μην τον κλαίνε. Δεν ταιριάζουν τέτοια.
Μα να τον εξυμνούνε πρέπει μάλλον,
που εστάθηκε μεγάλος εξουσιαστής,
κι απέκτησε τόσ' αγαθά και τόσα.
Και τώρα αν έπεσε, δεν πέφτει ταπεινά,
αλλά Ρωμαίος από Ρωμαίο νικημένο[ς]».

Εν δήμω της Μικράς Ασίας (1926)

Η ειδήσεις για την έκβαση της ναυμαχίας, στο Άκτιον,
ήσαν βεβαίως απροσδόκητες.
Αλλά δεν είναι ανάγκη να συντάξουμε νέον έγγραφον.
Τ' όνομα μόνον ν' αλλαχθεί. Αντίς, εκεί
στες τελευταίες γραμμές, «Λυτρώσας τους Ρωμαίους
απ' τον ολέθριον Οκτάβιον,
τον δίκην παρωδίας Καίσαρα,»
τόρα θα βάλουμε «Λυτρώσας τους Ρωμαίους
απ' τον ολέθριον Αντώνιον».
Όλο το κείμενον ταιριάζει ωραία.

Το 31 π.Χ. στην Αλεξάνδρεια (1924)

Απ' την μικρή του, στα περίχωρα πλησίον, κόμη,
και σκονισμένος από το ταξείδι ακόμη

έφθασεν ο πραγματευτής. Και «Λίβανον!» και «Κόμμι!»
«Άριστον Έλαιον!» «Άρωμα για την κόμη!»

στος δρόμους διαλαλεί. Αλλ' η μεγάλη οχλοβοή,
κ' η μουσικές, κ' η παρελάσεις πού αφίνουν ν' ακουσθεί.

Το πλήθος τον σκουντά, τον σέρνει, τον βροντά.
Κι όταν πια τέλεια σαστισμένος, «Τι είναι η τρέλλα αυτή;» ρωτά,

ένας του ρίχνει κι αυτονουύ την γιγαντιαία ψευτιά
του παλατιού — που στην Ελλάδα ο Αντώνιος νικά.

«Στον νικητήν, τον ενδοξότατον,
τον εν παντί πολεμικό έργω ανυπέρβλητον,
τον θαυμαστόν επί μεγαλουργία πολιτική,
υπέρ του οποίου ενθέρμως εύχονταν ο δήμος·
την επικράτησι του Αντωνίου»
εδώ, όπως είπαμεν, η αλλαγή: «του Καίσαρος
ως δώρον του Διός κάλλιστον θεωρών—
στον κραταιό προστάτη των Ελλήνων,
τον έθην ελληνικά ευμενώς γεραίροντα,
τον προσφιλή εν πάση χώρα ελληνική,
τον λίαν ενδεδειγμένον για έπαινο περιφανή,
και για εξιστόρησι των πράξεών του εκτενή
εν λόγω ελληνικό κ' εμμέτρον και πεζώ·
ε ν λ ό γ ω ε λ λ η ν ι κ ώ που είν' ο φορευς της φήμης,»
και τα λοιπά, και τα λοιπά. Λαμπρά ταιριάζουν όλα.

- Το *Τέλος του Αντωνίου* ουσιαστικά επεξεργάζεται μια περικοπή από το *Αντώνιος και Κλεοπάτρα* του Shakespeare (Πράξη Δ', Σκηνή 15^η). Μετάφραση του Βασίλη Ρώτα: «Για το άθλιό μου κατόντημα τώρα στο τέλος μου, μη λυπηθείς, μην κλάψεις· μόνο γλύκανε τον νου σου ταγίζοντάς τον με όση τύχην είχα πρώτα στον βίο μου: και τώρα δεν πεθαίνω ταπεινά, δεν έβγαλα δειλά το κράνος μου μπροστά στον συμπατριώτη μου: Ρωμαίος από Ρωμαίον μ' αντρεία έχω πέσει».
- Ο Καβάφης κατά τον μελετητή Γ.Π. Σαββίδη **αντίκρισε πάντα τον Αντώνιο σαν ξένο σώμα προς τον ελληνισμό**. Στο *Τέλος του Αντωνίου* είναι δραματικό πρόσωπο που την ύστατη στιγμή αποκηρύσσει την «παράφορη αλεξανδρινή ζωή του», στο *Απολείπειν ο Θεός Αντώνιον* είναι ένας προνομιούχος αποτυχημένος της ζωής, στο *Το 31 π.Χ. στην Αλεξάνδρεια* τον ξεσκεπάζει ως «γιγαντιαία ψευτιά» και στο *Εν δήμω της Μικράς Ασίας* τον εξισώνει ονομαστικά με τον επίσης Ρωμαίο νικητή του.

Ιθάκη

- Γράφτηκε τον Οκτώβριο του 1910. Δημοσιεύτηκε τον Νοέμβριο του 1911 στο περιοδικό *Γράμματα*. Πολύ διαφορετικό πρόπλασμα του ποιήματος αυτού είναι το *Δευτέρα Οδύσσεια*, που ο Καβάφης έγραψε τον Ιανουάριο του 1894 και έμεινε ανέκδοτο έως το 1985.

- Ανήκει στον κύκλο ποιημάτων του Καβάφη με **επικά** (μυθολογικά) θέματα.
- Έχουν γραφτεί πάνω από 100 μελέτες για το συγκεκριμένο ποίημα.
- Ποιητικός πρόγονος της *Ιθάκης* είναι η ομηρική *Οδύσσεια*, με τη διαφορά ότι ο Καβάφης δεν μιλά για τον νόστο αλλά για το ταξίδι προς μια άλλη Ιθάκη που ταυτίζεται με τον σκοπό κάθε ανθρώπου στη ζωή. Άλλοι μελετητές θεωρούν ως πρότυπο ένα ποίημα του Πετρωνίου με τίτλο *Exhortatio ad Ulysssem*, που επίσης έχει διδακτικό – παραινετικό χαρακτήρα.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΟΔΥΣΣΕΙΑ

Dante: «Inferno», Canto XXVI
Tennyson: «Ulysses»

Οδύσσεια δευτέρα και μεγάλη,
της πρώτης μείζων ίσως. Αλλά φευ
άνευ Ομήρου, άνευ εξαμέτρων.
Ήτο μικρόν το πατρικόν του δώμα,
ήτο μικρόν το πατρικόν του άστου,
και όλη του η Ιθάκη ήτο μικρά.
Του Τηλεμάχου η στοργή, η πίστις
της Πηνελόπης, του πατρός το γήρας,
οι παλαιοί του φίλοι, του λαού
του αφοσιωμένου η αγάπη,
η ευτυχής ανάπαυσις του οίκου
εισήλθον ως ακτίνες της χαράς
εις την καρδίαν του θαλασσοπόρου.
Και ως ακτίνες έδυσαν.

Η δίψα
εξύπνησεν εντός του της θαλάσσης.
Εμίσει τον αέρα της ξηράς,
Τον ύπνον του ετάραττον την νύκτα
της Εσπερίας φαντάσματα.
Η νοσταλγία τον κατέλαβε

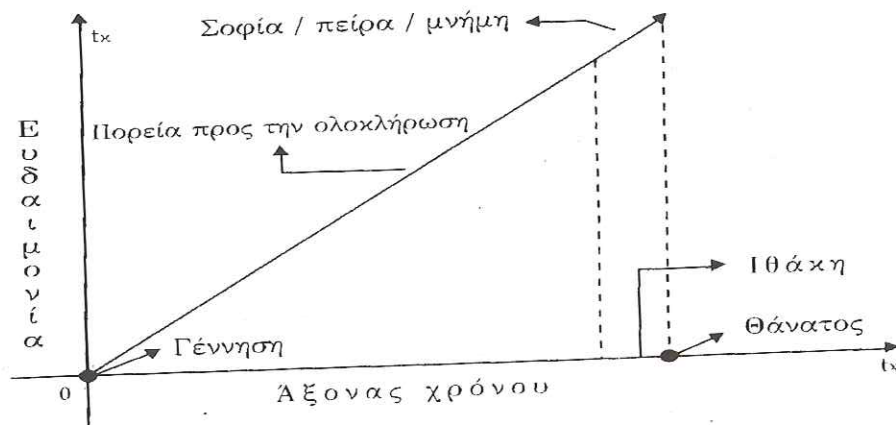
των ταξιδίων, και των πρωινών
αφιξεων εις τους λιμένας όπου,
με τι χαράν, πρώτην φοράν εμβαίνεις,
Του Τηλεμάχου την στοργήν, την πίστιν
της Πηνελόπης, του πατρός το γήρας,
τους παλαιούς του φίλους, του λαού
του αφοσιωμένου την αγάπην,
και την ειρήνην και ανάπαυσιν
του οίκου εβάρυνθη.

Κ' έφυγεν

Ότε δε της Ιθάκης αι ακταί
ελειποθύμουν βαλμηδόν εμπρός του
κ' έπλεε προς δυσμάς πλησίστιος,
προς Ίβηρας, προς Ηρακλείους στήλας,
μακράν παντός Αχαιικού πελάγους.—
ησθάνθη ότι έζη πάλιν, ότι
απέβαλλε τα επαχθή δεσμά
γνωστών πραγμάτων και οικιακών.
Και η τυχοδιώκτις του καρδία
ηυφραίνετο ψυχρώς⁴⁸, κενή αγάπης.

- Μία διαφορετική ερμηνευτική άποψη (Χρίστος Π. Φαράκλας, *Παρα-ποιητικά. Ερμηνευτικές ακροβασίες για διδακτική χρήση*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 1999, σσ. 105-128) θεωρεί ότι η Ιθάκη αποτελεί σύμβολο της τελευταίας φάσης της ζωής του ανθρώπου πριν από τον θάνατο. Για αυτό ο ποιητής εύχεται να φτάσει γέρος, δηλ. ζητά μακροήμερευση. Αντίστοιχα το ταξίδι, ο «πηγαϊμός» είναι το ταξίδι της ζωής:

Η ζωή ως «πορεία προς την Ιθάκη»

- Σημαντικός δικτυακός τόπος για τον Καβάφη:
<http://www.snhell.gr/akavafi.html>